

Mateja Ratej

Terezija Vajngerl - Tetka

Neustrašna kurirka Osvobodilne fronte v primežu Informbiroja

RATEJ Mateja, dr., znanstvena sodelavka, ZRC
SAZU, Inštitut za kulturno zgodovino, Novi trg 2,
1000 Ljubljana, mateja.ratej@zrc-sazu.si

94(497.412)"1939/1945«:929Vajngerl T.
355(497.4)"1948/1951«:929Vajngerl T.

TEREZIJA VAJNGERL - TETKA

*Neustrašna kurirka Osvobodilne fronte v primežu
Informbiroja*

Avtorica se v razpravi ukvarja z življenjsko potjo mariborske gospodinje Terezije Vajngerl (1913–1997), ki jo je močno zaznamovala druga svetovna vojna, ko se je izkazala kot drzna in pogumna kurirka Osvobodilne fronte za Prlekijo in Slovenske gorice, ter povojno vzpostavljanje novega družbenega reda, ko je bila leta 1949 podvržena informbirojevskemu sodnemu procesu zaradi obtožbe o medvojnem sodelovanju z Gestapom. Očitek je zadeval njen stik s tolmačem Gestapa Hansom Gerniakom, predvojnim mariborskim hitlerjancem, s pomočjo katerega je kot kurirka Tetka zaščitila sebe in svoje po kompromitaciji na Gestapu in obenem pridobivala informacije za odporniško gibanje. Njen primer, iz katerega je po številnih pozitivnih izpovedih nekdanjih sodelavcev OF izšla z oprostilno sodbo, je bil tesno povezan s kazenskim pregonom glavnega organizatorja odporniškega gibanja v Mariboru v letih 1943–44 Dušana Špindlerja, katerega kurirka je bila.

Ključne besede: odporniško gibanje 1941–45, Maribor, Prlekija, Terezija Vajngerl, Informbiro

RATEJ Mateja, PhD, Research Associate, ZRC
SAZU, Institute of Cultural History, Novi trg 2, 1000
Ljubljana, mateja.ratej@zrc-sazu.si

94(497.412)"1939/1945«:929Vajngerl T.
355(497.4)"1948/1951«:929Vajngerl T.

TEREZIJA VAJNGERL - TETKA

*A fearless Liberation Front courier in the grip of
Cominform*

The author focuses on the life of the Maribor housewife Terezija Vajngerl (1913–1997), who was strongly marked by the Second World War, when she proved to be a bold and courageous courier of the Liberation Front for Prlekija and Slovenske gorice, and by the post-war establishment of a new social order, when in 1949 she was subjected to a Cominform (Informbiro) show trial on the charge of inter-war collaboration with the Gestapo. The accusation concerned her contact with the Gestapo interpreter Hans Gerniak, a pre-war Maribor Hitlerite, through whom, as a courier, Tetka protected herself and her relatives after being compromised by the Gestapo, while at the same time obtaining information for the resistance movement. Her case, which resulted in her acquittal after numerous favorable testimonies from former OF collaborators, was closely linked to the prosecution of the main organiser of the resistance movement in Maribor in 1943–44, Dušan Špindler, whose courier she was.

Keywords: resistance movement 1941–45, Maribor, Prlekija, Terezija Vajngerl, Cominform

Terezija Vajngerl leta 1932 ob selitvi v Maribor
(Osebna zbirka Majde Jecelj)

Terezija Slana¹ ni bila stara niti leto dni, ko se je začela prva svetovna vojna. Rodila se je v Moravcih pri Mali Nedelji kot nezakonska hči mladi kmečki hčeri Mariji Slana (1889–1962) in očetu Ludviku Vrbnjaku. Samskim materam rojena kmečka dekleta so imela med svetovnjima vojnama samo dve možnosti: ali so odrasla v vseh pogledih odvisne ženske ali pa so, nasprotno, v sebi razvila nerazložljiv upor, ki je sčasoma prerasel njihovo osebo. Takšno trdoživo in samosvoje dekle je bila v ostanke potiskanega pisanega blaga oblečena prleška hči, ki so jo zato v domačih krajih klicali *drukana Trezika*. Občutek, da mora znati stati na lastnih nogah, je Terezija Slana bržkone še okrepila, ko se je njena

mati leta 1927 poročila z železničarjem Tomažem Filipičem in skupaj z njim zaživela v Mariboru.²

Nezakonska hči je ostala na kmetiji strica Lovra Slane (1898–1983) v Moravcih, kjer je zaključila osnovno šolo. Ko je Lovro leta 1937 kupil kmetijo v Šratovcih, pa Trezike ni bilo več pri njem, po vsej verjetnosti se je že okoli leta 1932 preselila k materi. V Mariboru je obiskovala gospodinjsko šolo pri Šolskih sestrah, nato se je v tridesetih letih 20. stoletja zaposlila kot delavka v tekstilni tovarni Doctor in drug. Mariborsko delavsko okolje je bilo v desetletju pred vojno spričo izredne socialne razslojenosti in svetovne gospodarske krize prežeto s političnimi gibanji za večjo socialno pravičnost, ki jo je velika skupina tamkajšnjih tekstilnih delavcev iskala v komunizmu ali hitlerizmu.³

Zinka in Majdica v objektivu *brzoslikača* v zadnjih dnevih miru (Osebna zbirka Majde Jecelj)

¹ Razprava je del širše študije o odporniškem gibanju v Mariboru, ki bo izšla ob osemdesetletnici konca druge svetovne vojne v znanstveni monografiji Foltrefer.

² Nadškofjski arhiv Maribor, RMK Mala Nedelja, Terezija Slana.

³ Več o tem: M. Ratej, *Svastika na pokopališkem zidu: poročilo o hitlerizmu v širši okolici Maribora v tridesetih letih 20. stoletja* (Ljubljana: Beletrina, 2021).

Družina Vajngerl (Osebna zbirka Majde Jecelj)

Vendar se Terezije Slana družbeno vrenje ni dotaknilo, konec novembra 1938 se je v Šentilju poročila s postavnim šoferjem mariborskih avtobusnih garaž Jožefom Vajngerlom (1915–1984), ki je ženo iz (kmečke) Trezike preimenoval v (meščansko) Zinko. Zakonca sta zaživela v hiši na Mejni ulici 11 na mariborskem Pobrežju, tekstilna delavka pa se po rojstvu hčerke Majde spomladi 1939 ni več vrnila v tovarno.⁴ Anonimna gospodinja prikupnega videza je bila le ena od mnogih mladih kmečkih deklet, ki so se v tridesetih letih 20. stoletja iz širše mariborske okolice priselila v Maribor, da bi se zaposlila v tekstilni industriji ali kot hišne pomočnice.⁵

Septembra 1942 se je Zinki uresničila želja o vnovičnem materinstvu. Sin je postal središče njenega življenja in nepopisna nočna mora, ko je spomladi 1943 nenadoma hudo zbolel. Napol blazna je šest-

mesečnega dojenčka odvedla k zdravniku, ki jo je odpravil z opazko, da sta histerična oba, ona in otrok. Naslednjega jutra je bil Jožek le še mrzlo otroško trupelce.⁶ Kot bi razmere še ne preizkušale dovolj ženske brez velikih življenjskih pričakovanj, je bil septembra 1943 v nemško vojsko mobiliziran soprog.⁷ Zinka je na mariborskem Pobrežju ostala sama s štiriletno Majdo. V tistih urah in dnevih miselnega vakuuma je moral v notranjosti prleške nezakonske hčere silovito vstati praspomin kljubovanja, kajti kmalu nič več na njej ni bilo podobno ne Treziki ne Zinki.

Po dogovoru z znancem iz mladih let Dušanom Špindlerjem, učiteljem in organizatorjem mariborskega odpora v letih 1943–44, je tridesetletnica še pred koncem poletja 1943 postala Tetka, kurirka

⁴ Pogovor avtorice z Majdo Jecelj, pomlad 2023.

⁵ Več o tem: M. Ratej, Rožengrunt: žensko nasilje v štajerskih kočarskih družinah med svetovnima vojnama (Ljubljana: Beletrina, 2023).

⁶ Pogovor avtorice z Majdo Jecelj, pomlad 2023.

⁷ Pokrajinski arhiv Maribor (dalje PAM), fond: Okrožno sodišče v Mariboru 1945–78, K 217/50, zapisnik zaslišanja Terezije Vajngerl, 1. 9. 1949.

Osvobodilne fronte za Slovenske gorice in Prlekijo. Količina poguma, ki ga je v naslednjih letih generiralo eno samo žensko telo, je bila osupljiva celo za tiste, ki so bili kot predvojni komunisti vajeni skrajnega osebnega odrekovanja in konspirativnega vedenja. Dan na dan so se shajali v njenem stanovanju na tajnih sestankih, po koncu katerih je sama prejela navodila za potovanja z rednimi avtobusnimi in železniškimi linijami v Ljutomer in okolico. V kleti pod premogom na Mejni ulici 11 je skrivala orožje, živež, sanitetni material in komunistično literaturo. Po navodilih Dušana Špindlerja je material v kovčku prenašala na dogovorjena mesta.⁸

Že septembra 1943 je na Mejni ulici 11 prvič potrkala aktivistka in funkcionarka OF Jadviga Golež - Špela. Še preden jo je spoznala, je imela Tetka do učiteljice veliko spoštovanje, saj ji je Špindler povedal, da se »vse niti stekajo k njej«. Lepa Mariborčanka z velikimi sinje modrimi očmi je kljub neizprosni strogosti v delovanju kmalu spletla ne le tesno zaveznitvo, temveč tudi trdno prijateljstvo s Tetko. Po Špelinem navodilu se je povezala s šoferjem in vodjo odporniške celice v mestnih garažah Jožetom Vidicem. Zdaj ni čas za tovrstne pomisleke, je Jadviga Golež trdo zavrnila Tetkino zadržanost, da je bil Vidic njen prvi fant.⁹

Ustna sporočila, s katerimi je kurirka Tetka križarila po Mariboru, so največkrat zadevala vzpostavitev zveze med različnimi akterji odpora, pogosto je ustno prenašala tudi opozorila sodelavcem, da je bilo njihovo delovanje izdano ali kompromitirano in so se lahko zato pravočasno umaknili iz mesta. Tudi njej sami so se po koncu vojne zdela avtobusna potovanja proti Ljutomeru neverjetno predrzno početje. Ker večkrat ni imela dokumentov oz. dovolilnice za pot, je poleg sebe spravljala v smrtno nevarnost tudi šoferja Johana Frumna, ki je poznal Tetkino delo: »Ob neki priliki me je v navalu jeze,

ker sem izdala najino poznanstvo pred sumljivimi ljudmi, kar krepko oklofotal.«¹⁰

Moralo je biti nekaj v popolni odsotnosti strahu, kar je kurirko Tetko privedla do odločitve, da jeseni 1943 ob vseh nemogočih koordinatah lastnega življenja na svoj dom sprejme ranjenega prleškega partizana Staneta Červiča - Bojana.¹¹ Ko je bila mati zdoma, je mala Majda ostajala pri babici Mariji Slana na mariborskih Studencih. Še zmeraj se spominja mladega Bojana, a vojna je deklico zgodaj naučila odmerjenega izkazovanja čustev: »Spomini na Bojana so kratko rečeno takšni: nisem vedela, da je ranjen, 'roka ga boli', to sem vedela, vsak dan sva se igrala, kar mi je bilo zelo všeč in sem ga imela rada.«¹² Dvajsetletnik je ostal mesec dni, dokler si ni opomogel, nato ga je Tetka z avtobusom pospremila v Ljutomer skupaj s kovčkom, v katerem je bilo orožje: »Šofer Frumen je seveda vedel, koga in kaj vozi, a je vseeno pristal. Do Ljutomera smo prišli srečno, tam pa je bila osebna kontrola. Johan mi je pošepetal, naj zamotim kontrolorja - policista, kar mi je tudi uspelo, medtem pa je on za policistovim hrbtom utrl pot Bojanu, ki se je tako srečno izmuznil.«¹³

»Toda tudi ta vrč je šel enkrat zadnjič po vodo,« je pisalo v nekrologu ob smrti Zinke Vajngerl ob izteku 20. stoletja. Napisala ga je Ela Letonja Ulrih - Atena, s katero sta se spoznali septembra 1944, ko se je Tetka za dva meseca pridružila partizanom na ljutomerskem območju. Atena je zapisala, da je pogumno kurirko iz Maribora pregnala izdaja, kar v mestu, ki je v letih pred okupacijo odkrito pričakovalo prihod Adolfa Hitlerja, ni bilo nič nenavadnega.¹⁴ V začetku januarja 1944 je Tetko v mestu prestregel poštar in ji izročil dopisnico s pozivom, da se še istega dne oglasi na Gestapu ob kavarni Jadran (tedaj Steierhof). V krogu Dušana Špindlerja - Kovača je završalo, vendar se učitelj ni zdel pretirano zaskrbljen, saj so bili na dopisnicah

⁸ Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor (dalje AMNOM), 532/VI/85, osebna mapa Zinke Vajngerl, Spomini mariborske kurirke Tetke, zapisala Ela Ulrih - Atena (dalje Spomini kurirke Tetke).

⁹ PAM, fond: Okrožno sodišče v Mariboru 1945–78, K 217/50, zapisnik zaslišanja Terezije Vajngerl, 1. 9. 1949; AMNOM, osebna mapa Jadvice Golež - Špela, 532/III/34, izjava Terezije Vajngerl.

¹⁰ Prav tam.

¹¹ Prav tam.

¹² Pogovor avtorice z Majdo Jecelj, pomlad 2023.

¹³ AMNOM, 532/VI/85, osebna mapa Zinke Vajngerl, Spomini kurirke Tetke.

¹⁴ Atena (Ela Letonja Ulrih), »Zinka Vajngerl: pogumna kurirka, aktivistka in borka«, Svobodna misel, 14. 11. 1997.

izročeni pozivi posameznikom mehkejša oblika poizvedovanja Gestapa o odporniškem gibanju.¹⁵

Dušan Špindler je v izjavi z začetka šestdesetih let 20. stoletja Zinkin dom na Mejni ulici 11 označil za svojo ključno postojanko v času, ko je jeseni 1943 prispel v Maribor: »Tetka je bila zveza med Prlekijo in Mariborom. Njej so se zaupala važna pisna in ustna sporočila. /.../ Iz Maribora v Prlekijo in obratno pa je prenašala tudi različen material, kot ilegalno literaturo, sanitetni material, oblačila, orožje itd. Tetka se je vozila z vlakom, avtobusi, s kolesom, kakor je pač nanoslo. Izkoriščala je najboljše možnosti in se dobro vedno zavarovala pred vsakim morebitnim iznenadenjem. /.../ Bila je zanesljiva in zato ji je mariborski komite KPS zaupal nešteto zvez na vse strani.«¹⁶

Špindler se v začetku leta 1944 ni motil glede poziva, kurirka Tetka je srečno prestala zaslišanje na Gestapu in se še v istem mesecu umaknila iz Maribora na kmetijo strica Lovra v Šratovcih, kamor je odpeljala tudi hčer in mariborsko pohištvo. Njeno kurirsko delo pa se je nadaljevalo. Po navodilih Špindlerja in drugih je še naprej ustno ali pisno vzdrževala zveze v Maribor, Ljutomer, Radomerje, Železne dveri, Moravce in Malo Nedeljo. Spomladi 1944 je tam prvič srečala drugo osebnost tedanjega mariborskega odpora Maksa Gašpariča, ki je po dogovoru s Špindlerjem odredil njeno mobilizacijo v partizane, do česar tedaj ni prišlo. Tetko je v Mali Nedelji pričakal tudi mariborski železničar Franc Zalaznik - Leon, ki je večkrat slišal za predanost in pogum kurirke, vendar njenega imena ni znal povezati z obrazom znanke. Vpričo muzajočih se Špindlerja in Gašpariča se je čudil: »Kako le more ena stara baba toliko obletati!« Ko je zagledal neposreden in odločen nasmeh, pa se je spet čudil Zinki Vajngerl, ki pred vojno ni hotela slišati za prepovedano politično gibanje: »A, ti si to! Pa le delaš za komunizem.«¹⁷

¹⁵ PAM, fond: Okrožno sodišče v Mariboru 1945–78, K 217/50, zapisnik zaslišanja Terezije Vajngerl, 1. 9. 1949.

¹⁶ PAM, fond: Maks Gašparič, AŠ 3, izjava Dušana Špindlerja o Tereziji Vajngerl, 19. 7. 1961.

¹⁷ AMNOM, 532/VI/85, osebna mapa Zinke Vajngerl, Spomini kurirke Tetke.

Potem ko je ostala sama, je Zinka Vajngerl večkrat pomagala streči v mlekarni na Kopališki ulici v mariborskem mestnem središču, ki sta jo od srede tridesetih let 20. stoletja upravljala prleška rojaka in vrstnika, zakonca Jožef in Anica Tibaut.¹⁸ Občasno je Zinka delala v mlekarni tudi, ko ni več živela v Mariboru. Tam se je zbližala s šoferjem Ivanom Vrablom, podnajemnikom mlekarnarja na Maistrovi ulici in sodelavcem v odporniški organizaciji.¹⁹ Bežna intimna zveza je bil ganljiv poskus človeškega prebujenja in naravni odziv sopotnikov vojne, ki niso vedeli, ali bodo živi dočakali jutrišnji dan, ter so čustveno povsem otopeli zato, da so lahko preživeli dneve in leta nenehne življenjske ogroženosti.

Vendar je bila Zinka Vajngerl ponovno noseča. Spomladi 1944 jo je na Kopališki ulici opazil tolmač mariborskega Gestapa Hans Gerniak, ki je bil v mlekarni zelo domač. Ko ji je začel dvoriti in prigo-varjati, da je tudi sam vdovec, ki bi želel kdaj skupaj z njo v kino, je v Mariborčanu zagledala priložnost za preživetje sebe in bližnjih. A tudi Jožetu Vidicu se je Gerniakovo obletavanje ženske zdela imenitna priložnost za odporniško organizacijo – komunikacija z uslužbenci Gestapa je odporu omogočala boljše, hitrejše, učinkovitejše reagiranje na načrtovane hajke, aretacije, zapiranja, zaslišanja in izdaje v zaporih, stike z zaporniki ipd. Člani odpora so vedeli, da so tako agenti kot drugi uradniki Gestapa podkupljivi, od običajnih posameznikov okupirane skupnosti niso pričakovali denarja ali zlata, pač pa pakete s hrano. Tetka se je podala v hudičev objem, iz katerega ni bilo izhoda.²⁰

Tridesetletni postavni gestapovski tolmač je bil najmlajši sin železničarja Vincenca G(e)rnjaka iz Ljutomera in Gertrude, r. Fošnarč, iz Leskovca pri Ptuj. Izhajal je iz nemško usmerjene družine (ločenih) staršev s petimi otroki. Kot brezposelni mariborski mizarski pomočnik se je 17. aprila 1938 v mariborski stolni cerkvi poročil z Marijo Kampič. Skoraj hkrati s tem je s cerkvenega zvonika na Ptuj tajno zaplapolala nacistična zastava, leto dni kasneje, prav tako na Hitlerjev rojstni dan, pa še z zvonika Gernjaku domače magdalenske cerkve. Ivo,

¹⁸ PAM, fond: Gospodinjska kartoteka, Jožef in Anica Tibaut.

¹⁹ PAM, fond: Okrožno sodišče v Mariboru 1945–78, K 217/50, zapisnik zaslišanja Terezije Vajngerl, 1. 9. 1949.

²⁰ Prav tam.

kakor so ga klicali znanci, je aprila 1941 postal Hans Gerniak, tolmač, brutalni operativec na terenu in izvajalec t. i. poostrenih zasliševanj zapornikov mariborskega Gestapa. Sredi avgusta 1942 je v duhu nacistične ideologije izstopil iz Katoliške cerkve.²¹

Kot izhaja iz podatkov, ki jih je po koncu vojne o sodelavcih in agentih Gestapa zbrala Uprava državne varnosti, je Gerniak podobno kot številni Mariborčani delavskega stanu z obetom boljše socialne perspektive vstopil v Kulturbund, krovno zvezo nemških kulturnih društev s čedalje bolj jasnim nacističnim predznakom. Ob kapitulaciji Kraljevine Jugoslavije je pristopil k SS, že maja 1941 se je kot tolmač s činom SS-Sturmscharführer zaposlil na mariborskem Gestapu, kjer je postal osebni zaupnik vodje referata IV 1 a Seppa Strohmeierja.²²

Vidic je Gerniaka dobro poznal, saj mu je prav on pomagal iz zapore po aretaciji Gestapa. To je bila tolmačeva zahvala, ker ga je šofer pred vojno finančno podpiral v času brezposelnosti.²³ Šofer svoje fantastične ideje pripojitve noseče kurirke, v običajnem življenju pa gospodinje, na rob ustroja nacistične tajne policije ni pretehtal z drugimi člani odpora. Po Vidičevem posredovanju je kmalu dobila termin sestanka v Gerniakovem stanovanju. Tolmač je takoj izkazal pripravljenost pomagati mladi ženski, če mu bo le povedala, kje se giba pretkani Kovač. To mu je obljubila. Najtesnejši sodelavec šefa zloglasnega referata IV 1 a Gestapa za pregon odporniškega gibanja Strohmeierja je imel posebno nalogo: na vsak način ujeti Špindlerja kot tedaj osrednjega akterja mariborskega odpora. Nadejal se je, da mu bo s pomočjo njegove kurirke to zanesljivo uspelo. Za začetek pa mu je Zinka obljubila, da ga bo iz Šratovcev zalagala s paketi hrane.²⁴

Le ona sama je vedela, koliko iznajdljivosti je bilo v naslednjih mesecih potrebne, da je gestapovskega spremljevalca, ki ji je kot »dobri znanki hote ali nehote zaupal marsikatero stvar«, vsakič znova prepričala, da ne ve ničesar o komunističnih

tkalcih odpora, ki so zanimali Gerniakov oddelek Gestapa. Ko ji je v zgodnjem poletju 1944 tolmač pisal v Šratovce, naj se oglasi v Mariboru s paketom hrane, pa sama ni več upala v mesto. S seboj je odpeljala malo Majdo. Tetka je večkrat prišla h Gerniaku skupaj s hčerko. Nevarni moški je kazal usmiljenje do dekletca in je Tetki obljubljal, da bo v zameno za informacije o odporniški organizaciji Majdico oblekel v zlato. Kot vsaka igra očitne premoči je tudi v Tetkinem primeru nezadržno rasla grobost gestapovskega zaščitnika, ki je nujno vsebovala tveganje nepreklicnega konca.²⁵

Čeprav je Gerniak ni nikoli vpregel v delo za Gestapo, jo je venomer nagovarjal, naj mu pripravi sestanek z Elo Letonja - Ateno ali Dušanom Špindlerjem - Kovačem. Manevrski prostor si je skušala širiti z zaigrano nevednostjo, s predajanjem informacij o mrtvih, že zaprtih ali v taborišča odvedenih sodelavcih odpora. Kot kurirka je vedela za vsaj sto aktivnih sodelavcev OF. Prav dobro se je zavedala, koliko je bilo igre mačke z mišjo v Gerniakovih gestah zaupljive zgovornosti, ko ji je nakazal, naj se ta ali oni sodelavec odpora umakne v partizane, ker je predviden za aretacijo. Pogosto ji je tako uspelo rešiti posameznike pred peklom Gestapa, saj jih je neutrudno iskala po mestu, a tudi dlje.²⁶

Po padcu Pohorskega bataljona v začetku leta 1943 je mariborski Gestapo spremenil taktiko uničevanja odporniškega gibanja, ko je z vrinjanjem svojih sodelavcev v vrste odpora povzročil močno nezaupanje in nenehno sumničavost med njegovimi sodelavci.²⁷ S tem je tudi Tetkino požrtvovalno krmarjenje med Gestapom in OF včasih pomenilo reševanje ljudi z dežja pod kap. Ko je avgusta 1944 od Gerniaka izvedela za načrtovano aretacijo sodelavcev OF, ki jih je pravočasno opozorila na umik, so jih v partizanski enoti na Pohorju privezane ob drevesa skoraj ustrelili v prepričanju, da jih je poslal Gestapo.²⁸ V tistem času je tudi Tetki začela v grlo

²¹ Nadškofjski arhiv Maribor, RMK Magdalena Maribor, Ivan Gernjak; PAM, Gospodinjina kartoteka, Vincenc G(e)rnjak.

²² SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, t. e. 842, GSP Maribor – analiza.

²³ Ostrovška, Kljub vsemu odpor, 3. knjiga, str. 12.

²⁴ PAM, fond: Okrožno sodišče v Mariboru 1945–78, K 217/50, zapisnik zaslišanja Terezije Vajngerl, 1. 9. 1949.

²⁵ Prav tam.

²⁶ Prav tam.

²⁷ Več o tem: Marjan Žnidarič, *Do pekla in nazaj: nacistična okupacija in narodnoosvobodilni boj v Mariboru 1941–1945* (Maribor: Muzej narodne osvoboditve, 1997).

²⁸ Ostrovška, Kljub vsemu odpor, 3. knjiga, str. 45–46.

teči voda: »Jaz sem se mu vdala zgolj radi tega, ker sem se ga bala.«²⁹

Da bi Tetka pomirila Gerniakovo jezo, je bleknila, da je nekoč k njej zahajala Jadviga Golež - Špela. Seveda ni bil zadovoljen, Špela je bila od srede avgusta 1944 mrtva in to tudi po njegovi zaslugi;³⁰ po aretaciji Gestapa in »poostrenem zasliševanju« se je funkcionarka OF obesila v svoji zaporniški celici. A kljub stiskanju Gerniakovega obroča se je kurirka ob koncu septembra 1944 z vlakom ponovno pripekljala v Maribor, kjer jo je na postaji čakal tolmač, da bi mu izročila kovček s hrano. Odšla sta v njegovo stanovanje, moški pa jo je takoj posedel na stol in ji sporočil, da mora z njim na Gestapo: »Potem mi je začel pripovedovati, kako sem neumna, da se upiram oblasti in niti ne vem, za kaj delam. Vprašal me je tudi, kje sem dobila ime Tetka, na kar pa nisem odgovorila. Potem je začel govoriti, da takih kot sem jaz, je v Mariboru veliko, da pa hočejo poloviti samo funkcionarje OF. Rekel mi je tudi, da naj se ne bojim, ker bo on vse uredil, da bom še isti dan prišla domov.«³¹

Skupaj sta odšla na Gestapo, kjer je Tetka na hodniku čakala v negotovosti. Slednjič je bila prej povabljen v pisarno šefa Strohmeierja. V polomljeni slovenščini jo je ogovoril z ilegalnim imenom: »Zdravo, Tetka!« Ko se je Bavarec iz Münchna prepričal, da Zinka ne potrebuje tolmača, je nadaljeval v nemščini. V pisarno so vstopali in spet odhajali gestapovci ter ob pogledu na Zinko odobravajoče zabavljali, da v pisarnah veliko raje vidijo »boljše oblečene« Mariborčanke kot tiste umazane in ušive banditke, ki prihajajo s Pohorja. Mučno situacijo je pretrgal alarm za zračni napad, zaradi česar je bila Zinka skupaj z drugimi zasliševanci odvedena v klet Gestapa, kjer je prebila sedem dolgih ur, nato so jo ponovno odvedli do Strohmeierja. Izpustil jo je pod pogojem, da se prihodnje jutro vrne. Preden je zdrvela na Studence k materi in od tam med ljutomerske partizane, jo je Strohmeier osebno pospremil do izhodnih vrat Gestapa.³²

Kurirka Tetka se je za dva meseca prelevila v borko Majdo, predvsem pa strastno aktivistko, ki je na ljutomerskem in radgonskem območju pridobivala ženske za sodelovanje z OF. S sekretarko pokrajinskega komiteja KPS za ljutomersko okrožje Elo Letonja - Ateno sta bili v stiku predvsem glede političnega dela: »Čeprav je bila zelo mlada, je Atena vedno trezno presodila položaj. Bila je politično zelo razgledana in je znala ravnati z borci, pri katerih je imela dosti avtoritete.« Tako je nekdanja kurirka po vojni narekovala kratek oris svojega medvojne delovanja za mariborski Muzej narodne osvoboditve. Čeprav je bila zapisovalka besedila prav Atena, smemo vzajemnemu spoštovanju med ženskama verjeti, saj je trajalo do konca življenja.³³

Ob neprestanih fizičnih in psihičnih naporih je Tetka ponovno začela krvaveti, ob koncu leta 1944 se je poslovila od partizanov. Še prej je Ateni zaupala svojo zvezo z Gerniakom in njegovo zahtevo, da mu omogoči infiltracijo v partizanske vrste. Zadrževala in zdravila se je pri kmetu v Lenartu, marca 1945 pa je odšla na domačijo strica Lovra v Šratovce. Ko je tam postalo prenevarno, je Lovro v začetku aprila nečakinjo naložil na voz in jo do konca vojne skrival na opuščeni viničariji v Policah.

V neopisljivem času, ko je morilski stroj zgodovine deloval na polnih obratih, je krhko, a delujočo človeško vez med gestapovcem in kurirko odporniškega gibanja pretrgal cunami konca vojne, ki je zabil sled za mariborskim tesarskim pomočnikom s činom SS. Hans Gerniak je vedel za Tetkin odhod v partizane, zadnjič sta se videla oktobra 1944, poslednjič sta bila v stiku v času izredno vnetljivega konca vojne. V pismu, ki ga je gestapovcu dostavil Lovrov znanec, je kurirka prosila tolmača za zaščito stričeve domačije.³⁴ Pričakovanje konca morije je med udeleženci vojne prineslo sklepanje posebne vrste dogovorne trgovine, ki je svoje delo opravila diskretno, daleč proč od političnih spravnih procesov in neprimerno bolj učinkovito.

²⁹ PAM, fond: Okrožno sodišče v Mariboru 1945–78, K 217/50, zapisnik zaslišanja Terezije Vajngerl, 27. 7. 1950.

³⁰ Ostrovška, *Kljub vsemu odpor*, 3. knjiga, str. 45–46.

³¹ PAM, fond: Okrožno sodišče v Mariboru 1945–78, K 217/50, zapisnik zaslišanja Terezije Vajngerl, 1. 9. 1949.

³² Prav tam.

³³ AMNOM, 532/VI/85, osebna mapa Zinke Vajngerl, Spomini kurirke Tetke.

³⁴ PAM, fond: Okrožno sodišče v Mariboru 1945–78, K 217/50, zapisnik zaslišanja Terezije Vajngerl, 1. 9. 1949; glavna obravnava, 24. 1. 1951.

Konec junija 1945 je Zinka Vajngerl doživela nepričakovano vrnitev moža. Niti sanjalo se ji ni, da je Jožef Vajngerl že poleti 1944 v Franciji v skupini Slovencev dezertiral iz nemške vojske ter se s potovanjem prek Marseilla in italijanskega Barija v Splitu pridružil partizanom. V začetku maja 1945 je z njimi vkorakal v Trst, na pragu poletja pa je v prleških Šratovcih vzel v naročje šestletno hčer Majdo, ki ga ni več poznala. Družina Vajngerl je septembra 1945 ponovno zaživela v Mariboru, kjer se je Zinka z veliko mero požrtvovalnosti vrgla v delo za družbeno emancipacijo žensk v okviru Antifašistične fronte žensk. V tistem času je opravila tečaj knjigovodstva in strojepisja, vendar se ni zaposlila.³⁵ Morda je bila prepričana, da lahko kot nekdanja neprekosljiva kurirka Tetka kritično komentira zagate in ovire razvoja nove družbene stvarnosti. To je bila velika zmota.

Po izbruhu jugoslovanskega spora z Informbirojem je vzplamtel nov ogenj na dotlej vsaj za silo zaceljeni kolektivni vojni travmi. Na sestanku v romunski Bukarešti je Informbiro (Informacijski biro oz. Informbiro komunističnih partij) pod taktirko Komunistične partije Sovjetske zveze sprejel Resolucijo o stanju v Komunistični partiji Jugoslavije (KPJ), ki je jugoslovansko partijo obtožila revizionizma in podrejanja zahodnemu imperializmu. Dokument je pomenil poziv in spodbudo članicam za politično akcijo proti Jugoslaviji, kjer je socializem posledično začel dobivati drugačno podobo od tiste v Sovjetski zvezi. Začelo se je neusmiljeno preganjanje t. i. informbirojevcev, resničnih ali namišljenih pristašev Sovjetske zveze in nasprotnikov jugoslovanskega družbenega sistema.³⁶

Podpolkovnik jugoslovanske vojske Marko Simčič je tako v začetku septembra 1949 v imenu Uprave državne varnosti obvestil javno tožilstvo za mesto Ljubljana o priporu Terezije Vajngerl zaradi »sovražne propagande proti državnemu vodstvu in graditvi socializma«. Predlagal je, da preiskavo primera mariborske gospodinje prevzame njegov urad.³⁷ S sumom kaznivega dejanja proti ljudstvu in državi, ki ga je jugoslovanski kazenski zakonik

opredeljeval kot »družbi težje nevarno in hudo kaznivo«, je Zinka svoj šestintrideseti rojstni dan 10. oktobra 1949 praznovala v celici preiskovalnega zapora. Tedaj je že bila seznanjena s sklepom javnega tožilstva, ki je preiskavo njenega primera predalo organom Uprave državne varnosti.³⁸

Natanko dva meseca kasneje so preiskovalci pri osumljenki Vajngerl odkrili nov obremenilni »moment«, saj je priznala, da je bila med vojno povezana z mariborskim gestapovcem Gerniakom. Podpolkovnik je zahteval podaljšanje preiskovalnega zapora, v čemer mu je javno tožilstvo ugodilo, vendar je v začetku februarja 1950 zaradi dokončanja preiskave predlagal še dvomesečno podaljšanje preiskovalnega zapora.³⁹ Od začetka aprila 1950 Terezija Vajngerl ljubljanske centrale Uprave državne varnosti ni več zanimala, v sodnem zaporu je čakala na zaključek svojega primera.⁴⁰

Za žensko, ki je v letih 1943–45 izkazala izstopajoč pogum kot članica odporiškega gibanja, so se novi krogi pekla izmenjavali z veliko hitrostjo. Prvič je bila v centralnih zaporih Uprave državne varnosti v Ljubljani zaslišana že 1. septembra 1949, še isti dan, ko je bila opoldne aretirana v Mariboru. Začelo se je neizprosno naravnost, kakor se za prostore tajne službe spodobi, a med vprašanji ni bilo ne duha ne sluha o osumljenkini protidržavni dejavnosti: »Kdaj in preko koga ste dobili zvezo z OF? /.../ Kdaj je začel Špindler prihajati na vaše stanovanje in s kom se je pri vas sestajal? /.../ Kdaj konkretno vam je Špindler dal prvo nalogo? /.../ Kdaj in kje ste se spoznali z Gašparičem? /.../ Kako in kdaj ste prejeli pozivnico GSP (Gestapa, op. p.) in komu ste jo prvemu pokazali? /.../ Kdaj sta z Gerniakom stopila v tesnejše stike in na podlagi česa? /.../ Kdaj in na kak način ste bili drugič aretirani? /.../ Ali ste bili z Gerniakom v intimnih odnosih?«⁴¹

³⁵ Pogovor avtorice z Majdo Jecelj, pomlad 2023.

³⁶ Slovenska novejša zgodovina, str. 932–933.

³⁷ PAM, fond: Okrožno sodišče v Mariboru 1945–78, K 217/50, dopis UDV javnemu tožilstvu, 3. 9. 1949.

³⁸ PAM, fond: Okrožno sodišče v Mariboru 1945–78, K 217/50, sklep javnega tožilstva, 7. 9. 1949.

³⁹ PAM, fond: Okrožno sodišče v Mariboru 1945–78, K 217/50, dopis UDV javnemu tožilstvu, 1. 12. 1949 in 4. 2. 1950; dopis javnega tožilstva UDV, 6. 12. 1949.

⁴⁰ PAM, fond: Okrožno sodišče v Mariboru 1945–78, K 217/50, osebni popis.

⁴¹ PAM, fond: Okrožno sodišče v Mariboru 1945–78, K 217/50, zapisnik zaslišanja Terezije Vajngerl, 1. 9. 1949.

Ko je Zinka po dolgi nevihti vprašanj, ki so se z neprikrito namero vrtinčila okrog znanih imen, in podrobno nanizanih odgovorov, v katerih je opisala svoje medvojno delovanje, zasliševalcu priznala, da je maja 1944 postala zaupnica oz. agentka Gestapa, je bila v zaslišanju narejena pika. Medel pristavek zapornice, da je bilo sodelovanje s tolmačem mariborskega Gestapa dogovorjeno le ustno in vsebinsko ni bilo nič drugega kot nujno kritje, ni zanimal nikogar več. Konec julija 1950 je ljubljansko javno tožilstvo primer Terezije Vajngerl predalo okrožnemu sodišču v Mariboru in ga pozvalo k čimprejšnjemu sojenju. Nekdanjo kurirko OF je v mariborske zapore pospremil strumni tožilčev: »Smrt fašizmu – svobodo narodu!«⁴²

Že na prvem mariborskem zaslišanju konec julija 1950 ob osmi uri zjutraj pa je bila Zinka ponovno zbrana in neustrašna v domačem mestu, kjer sta jo čakala mož in desetletna hči skoraj na doseg roke. Preden je bila pripravljena povedati karkoli drugega, je želela dodati pojasnilo k dotedanji izpovedi. Bržkone se je tudi sama zavedela, da je njena resnica v okoliščinah povojnega skrajnega demoniziranja vsega z nacizmom ali Nemci povezanega usodno izgubljala legitimnost in zven, kakršnega je zadobila v ekstremnih pogojih vojne: »Na strani 11 mojega zapisnika je napisano, kot da bi bila jaz zaupnica oz. agentka gestapovca Gerniaka. To odločno zanikam, ker to ni res.«⁴³

Med razlogi za aretacijo ženske z opešanim srcem in zrahljanimi živci ter želodčnimi težavami tedaj tudi formalno ni bilo več protidržavnega delovanja, pač pa je javni tožilec mariborske oblasti Jože Žabkar sredi poletja 1950 v obtožnico zapisal, da je kot sodelavka OF od maja 1944 sodelovala s »sovražnikovim terorističnim aparatom«, tj. Gestapom. Dejstvo, da se je povezala s tolmačem Gestapa po navodilih svojega »zveze navzgor« v odporniški organizaciji, je tožilec zabil s formulacijo, da se je »po točneje neugotovljenih okoliščinah to poznanstvo poglobilo«, zaradi česar je Gerniak »kmalu

zahteval od obtožene izvedbo konkretnih nalog za Gestapo«.⁴⁴

To je bila točka, na kateri je Zinka Vajngerl, ki je vselej dobro vedela, da lahko preživi le povezana z drugimi, ostala osamljeno in nemočno kolesce v mehanizmu novega oblastnega sistema. Obenem je postajalo jasno, da je primer nekdanje kurirke stranski produkt obračuna z mnogo vidnejšo osebo mariborskega odpora od njene – Dušan Špindler je bil sredi julija 1950 v informbirojevskem procesu obsojen na dvajsetletni odvzem prostosti s prisilnim delom.

Zadnjega avgusta 1950 se je na okrajnem sodišču v Mariboru ob 11. uri dopoldne pred sodnikom Otmarjem Cvirnom in zastopnikom javnega tožilca Ivanom Cerkvničem pričela javna ustna razprava v primeru Terezije Vajngerl, ki je bila obtožena sodelovanja z Gestapom v Mariboru v letih 1944–45 in s tem vojnega hudodelstva. Potem ko je obtoženka potrdila, da razume točke obtožnice, je svoj zagovor pričela v spravljivem tonu: »Počutim se deloma krivo.« A po potrpežljivi vnovični razgrnitvi svojega medvojnega delovanja, ki je tudi ob sorazmerno zelo bližnji oddaljenosti včasih puščalo spominske luknje in nedoslednosti, odločno zaključila:

»Naglašam, da nisem pristala nikdar na prostovoljno sodelovanje z Gestapom in tudi dejansko nisem sodelovala, posebno ne v tistem smislu, kot mi to očita obtožnica. Res pa je, da sem se zelo bala postopka pred Gestapom, ne le zaradi svoje lastne osebe, marveč tudi glede na splošne koristi. Dušan Špindler mi je namreč podrobno povedal, kako strahotno je bil pri Gestapu pretepen, in mi je dejal, da ne verjame, da bi drugič kljub takemu postopku ostal trden, ne da bi izdal, kar je vedel. Jaz sem sama ogromno vedela o delu OF in poznala nešteto oseb, ki so sodelovale, in me je skrbelo najbolj to, da bi pri mučenju ne vzdržala, eventualno pa tudi podzvestno karkoli izdala. Te stvari so me napotile do tega, da sem Gerniaku navidezno storila nekaj uslug, zaradi katerih pa ni bil nihče preganjan in

⁴² PAM, fond: Okrožno sodišče v Mariboru 1945–78, K 217/50, dopis ljubljanskega javnega tožilstva mariborskemu javnemu tožilstvu, 20. 7. 1950.

⁴³ PAM, fond: Okrožno sodišče v Mariboru 1945–78, K 217/50, zapisnik zaslišanja Terezije Vajngerl na mariborskem javnem tožilstvu, 27. 7. 1950.

⁴⁴ PAM, fond: Okrožno sodišče v Mariboru 1945–78, K 217/50, obtožnica, 29. 7. 1950.

nihče ni zaradi njih trpel. /.../ Da sodelujejo, sem vedela za nekaj sto ljudi, ki bi jih bila mogla vse izdati, in bi moja izdaja, če bi jo res bila zagrešila, povzročila veliko število aretacij.«⁴⁵

Kdo ve, kako cinično bi se zdelo prisotnim, če bi vedeli, da so se moški opazovalci, ki so polne tri ure buljili v strto žensko po preživetem enoletnem zaporu in petih mesecih samice, ob koncu razprave zedinili v uradnem zaznamku: »Uradno se ugotovi, da se obtoženka zagovarja povsem zmedeno, pri čemer kaže popolno nezmožnost dogodke prikazati kronološko in povezano ter je v tem pogledu sporazumevanje z njo težavno. Sicer odgovarja glasno in odločno ter je krajevno in časovno očitno orientirana. Svojo izpovedbo prekinja s ponovnimi napadi joka in napravi vtis živčno močno razrvane žene.«⁴⁶ Nastopil je trenutek prve ponovitve veličastne predstave o zavezništvu in solidarnosti življenjsko ogrožene skupnosti. Čas je bil, da ponovno zadoni orkester mariborske mreže OF – v nasprotnem je Zinko čakala poguba.

Na zadnjem mestu seznama prič, ki ga je njen zagovornik predložil sodišču, je stalo ključno ime: Ela Letonja Ulrih - Atena, funkcionarka oblastnega odbora v Mariboru. Glavna obravnava je bila napovedana za 19. september 1950 ob sedmi uri in trideset minut, vendar Atene tedaj ni bilo tam. Pač pa je v obrambo vojne sopotnice nastopil nekdanji paznik v gestapovskih zaporih Ferdo Žnidarič: »Prav dobro se spominjam iz tega časa delovanja obtoženke,« je pričel spodbudno Tetkin nekdanji sošolec iz Male Nedelje. Zelo odločno se je pojavila pri njem doma kmalu po nastopu službe v zaporih, češ da bo moral s tega položaja sodelovati z OF. Videl je njeno zagnanost in vedel za njene povezave. Sam ni premogel toliko drznosti in notranje potrebe po akciji, vendar je vestno izpolnjeval, kar mu je naročila.⁴⁷

Paznikova glavna naloga je bila, da je kurirki OF posredoval sporočila zaprtih in zaslišanih sodelavcev: »Pri zaslišanjih so namreč izvedeli imena

raznih ljudi, za katere se je Gestapo zanimal in jih je nato obtoženka posvarila, da so se ti ljudje mogli umakniti.« Neutrudno mu je prinašala pakete hrane za pripornike, ki jih je nato paznik v majhnih količinah odnašal v zapore, a le toliko, kolikor je lahko skril v žepe ali aktovko. Žnidarič ni vedel ničesar o kurirkinih povezavah s Hansom Gerniakom, poznal pa je njeno povezavo z Jožetom Vidičem, ki je bil presenetljivo naglo izpuščen iz zapora. Paznik je sam pri sebi menil, da je šofer bržkone klonil pritisku in sklenil sodelovanje z Gestapom. Tudi Tetki je svetoval opreznost, saj so posamezni zaprti sodelavci OF, zlasti pretepeni Mirko Tratenšek, med zaslišanji omenjali njeno ime.⁴⁸

Osemindvajsetletni Stane Červič je po vojni kot pleskar živel v Juršincih pri Mali Nedelji. Kljub mladosti je bil že ločen moški, na sodišču pa je lahko zelo podrobno opisal požrtvovalno delovanje kurirke Tetke, na domu katere je med septembrom in decembrom 1943 zdravil ranjeno roko. Tako je mlademu partizanu predlagala sama, ko se je domačija v Mali Nedelji zaradi neprestanih nemških hajk začela otepati ranjenca v hiši: »Obtoženko sem nato ponovno srečal v krajih južno od Ljutomera septembra 1944 kot partizanko. Znano mi je to, da je ona vedela za ogromno število javk na tem terenu in da od teh ni bila nobena izdana. Vem, da je pomagala nabavljati sanitetni material v povezavi s Potočnikovo, ki je bila takrat v lekarni v Ljutomeru.« Tudi mariborska gospodinja Ivanka Kresevič, ki je spoznala Zinko po vojni kot aktivistko Antifašistične fronte žensk, je o njej govorila le v presežnikih: izredno nesebična, strahotno požrtvovalna, pripravljena prevzeti vsako nalogo.⁴⁹

Iz Šratovcev pa se je nečakinji v bran pripeljal v Maribor dvainpetdesetletni Lovro Slana. Spominjal se je, da je lenarški kmet Fekonja, pri katerem se je dotlej zdravila, pripeljal Zinko konec februarja 1945 sredi noči na vozu in z visoko temperaturo: »Obtoženko sem tedaj sprejel v svojo hišo v največji tajnosti, tako da za to ni vedel niti njen otrok niti njena babica niti domači hlapec. Za to sva vedela le jaz in njena mati, ki je bila tedaj pri meni.« Kljub temu je v tistih dneh prihajal na redne obiske

⁴⁵ PAM, fond: Okrožno sodišče v Mariboru 1945–78, K 217/50, Javna ustna razprava, 31. 8. 1950.

⁴⁶ Prav tam.

⁴⁷ PAM, fond: Okrožno sodišče v Mariboru 1945–78, K 217/50, pričanje Ferda Žnidariča, 31. 8. 1950.

⁴⁸ Prav tam.

⁴⁹ PAM, fond: Okrožno sodišče v Mariboru 1945–78, K 217/50, pričanje Staneta Červiča in Ivanke Kresevič, 31. 8. 1950.

zdravnik Erih Klinc iz Radencev, ki je zdravil Lovrovo mater in skrivaj tudi kurirko. Čeprav je že od leta 1942 sodeloval z OF, se je kmet tedaj zelo bal za družino, saj so v tistem času na ljutomerskem območju krožili v nemško vojsko angažirani Kozaki, znani po veliki surovosti. Lovro je vedel, da bodo v hiši pobili in požgali vse, če odkrijejo partizansko sled.⁵⁰

Tudi sam se je spominjal, da je nečakinja tedaj pisala v Maribor gestapovcu, da bi zaščitil njo in domačijo. Kljub temu se je zaradi približevanja fronte, ki je bila že ob Muri, in posledično neprestanega treskanja z bojišča, ki ga ostarela mati ni mogla prenašati, odločil, da obe bolni ženski z vozom preseli v približno dve uri oddaljene Police na opustelo viničarijo, kjer sta dočakali konec vojne. Svojo težko pripoved je Lovro Slana zaključil neomajno trden: »Obtoženka je bila nepopisno sovražno razpoložena napram Nemcem in je bilo vse njeno delo naperjeno na to, da se ti izženejo. Spominjam se, da mi je ob neki priliki pripovedovala, da bi Gerniaka raje ubila kot z njim živela v prijateljstvu. Vem, da je bila obtožena silno zavedna in sem prepričan, da ni za Nemce storila prav ničesar, kar bi jim moglo koristiti.«⁵¹

Nič drugačnega mnenja si ni mogel ustvariti sodnik po pričanju osemindvajsetletne šivilje Marice Ozmec. V letih vojne je kot kurirka Iskra delovala na relaciji Štajerska–Gorenjska in Maribor–Ljutomer. Tudi sama je informacije prejemale od Jadvice Golež - Špele oz. njene »zveze«, kurirke Tetke. Nešteto krat jo je nato srečevala v Prlekiji in Slovenskih goricah na različnih kurirskih zvezah in še utrdila mnenje, da gre za »silovito požrtvovalno« žensko.

V nadaljevanju pa je Marica - Iskra povedala vse, kar je bilo treba vedeti o primeru Terezije Vajngerl: »Vsa zdelana, često mokra in lačna, se je z mano sestajala, pa me kljub temu vedno znova spodbujala k še bolj vnetemu delu za našo stvar. Spominjam se nekega sestanka v Radomirju sredi leta 1944, na katerem je bilo zbranih več tovarišev, ki so tedaj povedali, da bomo od Tetke izvedeli podrobnosti o nekih naših ljudeh v zaporih, obenem pa sem

izvedela, da ji je bil izdan nalog, glasom katerega se je morala povezati z nekim gestapovcem. Meni se je obtoženka zaradi tega smilila, ker sem to smatrala za največjo žrtev zavedne slovenske žene in je to tudi razlog, da mi je ta pogovor ostal neizbrisno v spominu.« Pripoved je plaho zaključila v duhu, hudo skreganim s stvarnostjo danega trenutka: »Po mojem mnenju bi se ji moralo dati za njeno delo kako priznanje.«⁵²

Šele naknadno je pristopila najpomembnejša med pričami, komaj petindvajsetletna predsednica Oblastne kontrolne komisije v Mariboru Ela Letonja Ulrih - Atena. Že začelo se je tako, da ni moglo pustiti ravnodušnega nikogar – ne tistih, ki so stali s Terezijo Vajngerl ne onih, ki so režali proti njej: »Nosim partizansko spomenico 1941 in sem bila sodelavka OF že od vsega začetka. Bila sem mnogo preganjana že v letu 1942 ter sem šla v partizane 10. aprila 1942. Obtoženke se spominjam nekako od jeseni 1944, ko sva prišli skupaj na ljutomerskem in slovenjgoriškem terenu kot partizanki. /.../ Vsekakor moram povedati, da je imela obtoženka možnost izdaje v najširšem obsegu, v Slovenskih goricah nas je bila tedaj le peščica partizanov in bi nas bilo mogoče zlahka likvidirati, če bi bilo sovražniku znano naše kretanje in naše postojanke. Vse to je obtoženka poznala in je poleg tega poznala tudi sestav okrožnega komiteja KPS in odbora OF. Vem pa sigurno, da tu ni bilo nobene izdaje.«⁵³

Atena se septembra 1950 spričo svojega položaja v novi oblastni strukturi ni dotaknila odnosa med Tetko in gestapovskim tolmačem, a ga je njen splošni komentar postavil v mnogo jasnejši kontekst, ki je dajal novo težo ne le kurirkinemu položaju, temveč vsem mariborskim članom odporniškega gibanja: »Posamezni naši sodelavci so sicer včasih dobili nalog, da se povežejo z raznimi nemškimi funkcionarji na raznih vidnejših mestih, da bi od njih izvedeli razne podatke. Le v izjemno redkih primerih pa se je tak nalog komu izdal v tem smislu, da bi se povezal z gestapovcem. Vendar sem in tja se je tudi to zgodilo.«⁵⁴

⁵⁰ PAM, fond: Okrožno sodišče v Mariboru 1945–78, K 217/50, pričanje Lovra Slane, 31. 8. 1950.

⁵¹ Prav tam.

⁵² PAM, fond: Okrožno sodišče v Mariboru 1945–78, K 217/50, pričanje Marice Ozmec, 31. 8. 1950.

⁵³ PAM, fond: Okrožno sodišče v Mariboru 1945–78, K 217/50, pričanje Ele Letonja Ulrih, 31. 8. 1950.

⁵⁴ Prav tam.

Točno opoldne je sodnik Otmar Cvirn izrekel sodbo, v kateri je Terezijo Vajngerl oprostil obtožbe sodelovanja s »terorističnim aparatom sovražnika« in s tem vojnega zločina, ki je bilo preganjano po Zakonu o kaznivih dejanjih zoper ljudstvo in državo.⁵⁵ Zinka je bila spet svobodna ženska, stroške njenega kazenskega primera pa je prevzela država. Vendar je zastopnik javnega tožilca prisotne seznanil, da bo vložil pritožbo na Vrhovno sodišče LRS v Ljubljani tako na oprostilno sodbo kot na obtoženkinino izpustitev na prostost. Tožilec Jože Žabkar je to storil še pred koncem septembra 1950, zahteval je, da sodišče izpostavi osrednji dokaz, to je priznanje o delu za Gestapo, ki ga je Terezija Vajngerl izrekla pred skoraj natanko letom dni v preiskavi Uprave državne varnosti: »Če je bila res tako zavedna Slovenka in če je res tako sovražila Nemce, kakor se sedaj zagovarja, potem je nerazumljivo, zakaj in čemu bi naj imela neke simpatije do človeka, o katerem je vedela, da je gestapovec.«⁵⁶

To je bilo načrtno ignoriranje človeške psihologije v ekstremno ogrožajoči situaciji le pet let po koncu vojne, ko so sodobniki natančno vedeli, da ne obstaja nikakršna brezmadežna črno-bela presoja v odnosih med ljudmi v času vojne in posebno ne v Mariboru na izmikajoči se meji germanskega in slovanskega sveta. Seveda se je Zinka po neprestanih očitkih in pritiskih v času prestajanja kazni čutila krivo – a vendar le deloma. Vedela je, kaj pomeni preživeti teror. Odvetnikov odziv na pritožbo javnega tožilca je skušal podpreti njen položaj: »V intimno razmerje je privolila šele, ko ji je začel praviti, kaj vse ve in ko je vedno bolj prišla do spoznanja, da jo drži kakor mačka miško. Obtoženka pa je kot preprosto dekle le 'okoli prenesla' izkoriščevalca.«⁵⁷

A tudi nekdanja mreža OF še ni rekla zadnje, nastajale so nove in nove izjave podpore kurirki, ki jih je odvetnik Vinterhalter dostavljal na Vrhovno sodišče v Ljubljani. Med prvimi je sredi oktobra 1950 prispela izjava Ele Ulrih - Atene, ki je kot običajno zahtevala popolno pozornost občinstva: »Ko sem bila na območju Slovenskih goric, kjer sem spozna-

la obtoženo Vajngerl, sem imela funkcijo okrožnega sekretarja KPS. Nemci so me že od vsega začetka vstopa v partizane hudo zasledovali in je bila prav v tem času razpisana visoka nagrada za onega, ki na kakršenkoli način omogoči, da me dobijo. Za to je vedela tudi obtoženka, ki je imela nešteto prilik, da to izvrši in to s stoddostnim uspehom.« Nadaljevala je, da je kurirka Tetka poznala mrežo ilegalnih sodelavcev OF, a tudi legalnih (postojanke na kmečkih domačijah), »vendar nismo nikoli zasledili najmanjšega izdajstva, ki bi ga povzročila ona«, »z lahkoto« pa je zavrnila tudi obtožbo, da je kurirka OF prinašala Gerniaku koristne informacije za pogrom nad odporniškimi gibanjem.⁵⁸

Nekaj dni kasneje je svojo izjavo podpisal Franc Zalaznik - Leon. Ko je bil leta 1944 kot aktivist OF v Slovenskih goricah, je od ostalih aktivistov slišal o Tetki same pohvale. Ker ji je tožilec med drugim očitil, da se spomladi 1944 ni odzvala mobilizaciji v partizane, je Leon odločno pristavil, da je tedaj tudi sam menil, naj raje ostane koristna na terenu, saj je videl, kako težko so ženske prenašale partizansko življenje: »Obtožuje se jo tudi, da je bila Špela aretirana, to je neresnično!« Smrt prijateljice je Zinko Vajngerl gotovo močno težila, neupravičen očitek, da je pripomogla k njeni smrti, so morali padati na nezaceljeno rano.⁵⁹

Zalazniku sta pritrjevala zakonca Angela in Maks Udovič, lastnika hiše v Mejni ulici 11 na Pobrežju, v kateri je do januarja 1944 stanovala Zinka Vajngerl. Udovič je bil leta 1942 zaradi sodelovanja z OF interniran v koncentracijsko taborišče Mauthausen, kjer je srečal Špindlerja, medtem ko je Angela pojasnila položaj sostanovalke in vsakodnevne sogovornice v gospodinjski dikciji – praktično in brez drame: sosedja je s tolmačem Gestapa sklenila dogovor o zaščiti, potem ko se spomladi 1944 zaradi abortusa ni mogla umakniti v partizane, kamor je bila mobilizirana po svoji kompromitaciji na Gestapu.⁶⁰ Tako preprosto.

⁵⁵ PAM, fond: Okrožno sodišče v Mariboru 1945–78, K 217/50, oprostilna sodba, 31. 8. 1950.

⁵⁶ PAM, fond: Okrožno sodišče v Mariboru 1945–78, K 217/50, pritožba javnega tožilca, 27. 9. 1950.

⁵⁷ PAM, fond: Okrožno sodišče v Mariboru 1945–78, K 217/50, odgovor zagovornika na pritožbo javnega tožilca, 9. 10. 1950.

⁵⁸ PAM, fond: Okrožno sodišče v Mariboru 1945–78, K 217/50, izjava Ele Letonja Ulrih, 19. 10. 1950.

⁵⁹ PAM, fond: Okrožno sodišče v Mariboru 1945–78, K 217/50, izjava Franca Zalaznika - Leona, 21. 10. 1950.

⁶⁰ PAM, fond: Okrožno sodišče v Mariboru 1945–78, K 217/50, izjava Angele in Maksa Udoviča, nedatirano.

Morebiti je bila Zinka Vajngerl jeseni 1950 vsaj za silo pomirjena v zavesti, da v sodnih mlinih ni sama, vendar je morala vedeti, da so bili sredi septembra zaradi sodelovanja z Gestapom obsojeni njeni medvojni sopotniki Dušan in Gizela Špindler ter Maks Gašparič. Za ohranitev konsistentnosti predsedniku senata Vrhovnega sodišča LRS v Ljubljani Mateju Dolničarju, ki je podpisal tudi obsodbo Špindlerju in ostalim, po oprostilni sodbi Terezije Vajngerl ni preostalo drugega, ko da njeno zadevo konec oktobra 1950 vrne v ponovno sojenje. Tožilčev zapik je stal v Zinkinem priznanju, da je v nekem delčku s skrajnim nasiljem prepojenega vsakdana v krutem gestapovskem tolmaču zaznala možnost zaščite svojega življenja in svojih ljudi. Predsednik senata Dolničar jo je podobno kot Špindlerja in Gašpariča označil za »funkcionarko Gestapa«. Zahteval je ponovno zaslišanje pri s poudarkom na sklenitvi dogovora o sodelovanju na relaciji Jože Vidic–Terezija Vajngerl–Hans Gerniak.⁶¹

Kazalo je, da bodo v nadaljevanju prek razbolelega telesa kurirke Tetke razgrnjene podrobnosti stikov med odporniškimi gibanjem in Gestapom v Mariboru. Na vrata je trkala javno plazeča se resnica vojne, nastala zaradi posebnega položaja Maribora na presečišču nacionalnih mitov: severni (slovanski/slovenski) branik ali južna (nemška) jezikovna meja? Okoliščin z raznih strani močno pretepenega mesta po koncu besneče morije nihče ni bil zmožen, kasneje pa ne pripravljen razumeti, kaj šele ubesedovati. Prek življenjske tragedije kurirke Tetke se je polagoma kristaliziralo nekaj zelo preprostega, česar pa ni bilo mogoče izreči na nobenem vidnejšem simbolnem mestu: stalni stik med tajno policijo premočnega agresorja in vodstvom inferiornega odpora v Mariboru je obstajal, ker je bil v interesu obeh strani.

Ponovno sojenje Tereziji Vajngerl pred mariborskim okrožnim sodiščem se je začelo konec januarja 1951. Kljub zgodnji jutranji uri je bila obtoženka tokrat že uvodoma jasna in odločna: »Ne čutim se

krivo«. In pojasnila: »Svojo izjavo na prvi obravnavi, da se čutim deloma krivo, pojasnim tako, da sem to izjavila v zvezi s tem, da sem imela ljubavne odnose z Gerniakom, ne pa v smislu, da bi se bila delno čutila krivo v smeri obtožbe.« V nadaljevanju je Zinka natančneje od dotedanjih izpovedi razgrnila nenavadno človeško vez: potem ko ji je paznik v gestapovskih zaporih Ferdo Žnidarič povedal, da jo je Tratenšek med zaslišanjem in pretepanjem povezal s Špindlerjem, je trepetala. Gerniaka je tedaj že bežno poznala iz Tibautove mlekarne, že iz časov »stare Jugoslavije« pa je nekdanjega tesarja poznala njena veza »navzgor« v OF – šofer Jože Vidic. Ker je Gerniak v tistem času tudi Vidicu pomagal do izpustitve iz zapora, je šofer kurirki namignil, da bi jo utegnil tolmač zaščititi v zameno za živila. Ko je bila zveza med kurirko in tolmačem enkrat vzpostavljena, se je šofer domislil, naj jo ohrani v obveščevalne namene.⁶²

»Jaz sem imela vtis, da se zanima Gerniak zame predvsem radi tega, ker sem mu bila kot ženska všeč in ker me je izkoriščal v svrhu nabavljanja živil, za kar mi nikdar ni ničesar plačal, ne pa radi tega, da bi od mene kaj zvedel, kar bi bilo za Gestapo koristno. Res je sicer mene tudi v to smer spraševal, vendar me je očitno smatral za nerodno in politično nerazgledano žensko. Rekel mi je nekoč celo, da sem *butl* in da se sploh ne zavedam, kaj je komunizem in slično. /.../ Gerniak mi je takrat v tej zvezi rekel, da sem bila jaz samo orodje, ne da bi se zavedala, kaj delam in za koga letam okrog. Pristavil je tudi, da bi me bili že zaprli, če ne bi imeli takega mnenja o meni.«⁶³

Na vprašanje sodnika, kako si razlaga, da jo je krvoločni Strohmeier izpustil iz rok, potem ko je poznal njeno kurirsko delovanje in celo njeno ilegalno ime, je Zinka odgovorila, da se je zanj očitno zavzel Gerniak, čigar položaja v hierarhiji Gestapa ni natančno poznala, a ga je njegov dejanski vpliv očitno močno preseagal. Že tedaj pa je zaznala, da je bila opazna moč tolmača, ki za razliko od ostalih nikoli ni nosil uniforme, povezana s tesnim odnosom zaupništva s Strohmeierjem. Ko si je v svoji pisarni dobro ogledal atraktivno kurirko

⁶¹ PAM, fond: Okrožno sodišče v Mariboru 1945–78, K 217/50, odločba Vrhovnega sodišča LRS o ponovnem sojenju, 31. 10. 1950.

⁶² PAM, fond: Okrožno sodišče v Mariboru 1945–78, K 217/50, glavna obravnava, pričanje Terezije Vajngerl, 24. 1. 1951.

⁶³ Prav tam.

organizacije, za katere uničenje je bil zadolžen, je z vzvišeno gesto človeka v absolutni prevladi pihnil proti tolmaču: »Ti in tvoje ženske.«⁶⁴

Ker je zasedala oblastne položaje v novi družbeni strukturi, Ela Letonja Ulrih - Atena ni mogla ravnati drugače, kot da se je tudi v tokratnem pričanju ob omembi Gerniaka sklicevala na slab spomin kot posledico hitrega izmenjavanja vojnih dogodkov. Toliko zgovornejši je bil njen pogled na medvojni položaj Maribora: »Na vprašanje, ali sem jaz kot dober poznavalec sistema ilegalne borbe med vojno poznala in vedela za več primerov, ko so bili naši ljudje napoteni s posebnimi nalogami v gestapovski aparat, izjavim, da so se taki primeri pripetili le redko. Res pa so se dogajali.« Dodala je, da za tovrstne naloge zlasti v prvem obdobju odporniškega gibanja ni bilo posebnih odobritev višjih forumov, temveč so bili nižji funkcionarji v delovanju precej svobodni: »Pripominjam pa, da je bilo prav v Mariboru v takih zadevah precej avanturizma. Dogajalo se je na primer, da so se iz Maribora pobegli ilegalci sestali pri belem dnevu v Mariboru in slično, kar je bilo očitno skrajno nevarno in avanturistično. V tem smislu se mi zdi možno, da so se prav v Mariboru dogajali primeri, kakršnega zatrjuje obtoženka glede svoje misije z gestapovcem Gerniakom.«⁶⁵

Potem ko so obtoženka in priče izpovedale svoje poglede, resnice in razumevanja medvojne časa in medčloveških odnosov, ki jih je ta porajal, ter je nastopil trenutek pričakujočega molka pred nadaljevanjem sojenja, je moralo med zidovi mariborskega sodišča nevidno žareti spoznanje: čeprav je bila struktura OF z množično angažiranostjo prebivalstva okupirane skupnosti zmožna polno delovati samo v specifičnem trenutku, stalno nihajočim med življenjem in smrtjo, je tedanje skupno dihanje kot edino možno v času vojne udeležence skrivne mreže povežalo do konca življenja – in to tudi v pogojih nevarnega vzpostavljanja novega družbenega reda, ki je zahtevalo skrbno tehtanje besed, ter celo v okoliščinah gibanja v območju zlovesčega pojma »Gestapo«. Leta 1944 je Zinka njeno nevarno mejo prestopila sama, v letih 1949–51 pa je

v simbolno območje nacistične tajne policije, katere pomeni so bili tedaj do kraja nabiti z vojno travmo, vstopila skupaj s sodelavci OF.

Zagovornik in obtoženka sta ponovno predlagala oprostilno sodbo, medtem ko je zastopnik javnega tožilca vztrajal: dejanja Terezije Vajngerl so vojni zločin. Kljub poprejšnjim očitkom v pritožbi tožilca ni bilo več krivde za padec Jadvige Golež - Špele, vendar je bila v nazorni sintagmi implicitno navzoča prav njena smrt. Saj je Špelo poleti 1944 pahnila v smrt ista mučiteljska roka, ki je do konca vojne varovala kurirko. Da je bila Špela za Gestapo komunistka in funkcionarica OF, h kateri »so se stekale vse niti«, druga pa *butl*, ki ni vedel, »za koga leta okrog«,⁶⁶ je bilo za povojno realnost po prodoru novega družbenega reda bolj stvar nazornega ločevanja med dobrim in zlim kot pa razlog za niansiranje. A vendar to ni veljalo za tiste, ki so tu edini imeli legitimnost presoje – neposredni odporniški sodelavci obeh žensk. Leta 1951 je bil njihov glas močnejši od glasu države.

Kajti sodnik Ivo Dougan je v začetku februarja 1951 že drugič v nekaj mesecih izrekel oprostilno sodbo Tereziji Vajngerl in to na kar devetih straneh utemeljitve, v katerih so bile povzete glavne postaje odporniškega delovanja kurirke Tetke in poglobitni poudarki izpovedi prič. Stroške ponovnega sojenja je prevzela država. Ker je Zinka po prihodu iz zapora v vseh naslednjih desetletjih pogosto iskala duševni mir v cerkvi, branju verskega tiska in pogovoru z mariborskim duhovnikom Tončkom Majcem, morda ni bila ravnodušna, da je bila sodba, ki ji je vračala iztrgano življenje, izrečena na Svečnico. Prav tako ne vemo, koliko ji je pomenilo, da je sodnikovo končno stališče vrnilo ime kurirke Tetke na zemljevid upornega Maribora. Zanesljivo pa je sodnikova središčna misel v oprostilni sodbi v začetku februarja 1951 odzemanja časovno dimenzijo njenemu in življenjem vojnih tovarišev ter jih povzdigovala na raven primera: če so dogodki in dejanja ljudi neverjetni, še ne pomeni, da so neresnični.⁶⁷

⁶⁴ Prav tam.

⁶⁵ PAM, fond: Okrožno sodišče v Mariboru 1945–78, K 217/50, glavna obravnava, pričanje Ele Letonja Ulrih, 24. 1. 1951.

⁶⁶ PAM, fond: Okrožno sodišče v Mariboru 1945–78, K 217/50, glavna obravnava, pričanje Terezije Vajngerl, 24. 1. 1951.

⁶⁷ PAM, fond: Okrožno sodišče v Mariboru 1945–78, K 217/50, Sodba v imenu ljudstva!, 2. 2. 1951.

Živčna vojna za Zinko Vajngerl je bila dokončno zaključena konec februarja 1951, ko je Vrhovno sodišče v Ljubljani zavrnilo pritožbo javnega tožilca.⁶⁸ Po koncu »mučnih nočnih zasliševanj« in samice v Ljubljani ter dvakratnega sojenja v Mariboru je bila psihično in fizično strta. Prebiranje zdravniškega spričevala, ki je sledilo pred izrekom februarске sodbe, je bil jasen izkaz, kako težko breme je ležalo na njej. Zdravnik je pri obtoženki diagnosticiral kronično živčno izčrpanost, srčno okvaro, slabo-krvnost in vnetje jajčnika. Čutila je pritisk in bolečino v glavi ter vrtoglavico pri hoji. Bila je silno razdražljiva, ob razburjenju je v srcu čutila krče ter imela občutek dušenja. Slabo je spala in imela panične napade, ko je zvijanju, kričanju in zategovanju okončin sledila izguba zavesti.⁶⁹

Maminih napadov panike, ki so jo spremljali še dolgo, nagle vzkipljivosti in večkrat težke vzgojiteljske roke se spominja tudi Majda Jecelj. Vendar se je Zinka tudi tokrat pobrala: pri svojih štiriinpetdesetih letih je kot ena prvih ženskih voznic opravila šoferski izpit in se okoli leta 1959 zaposlila v mariborskem industrijskem velikanu Swaty. Jožef Vajngerl se je med ženino odsotnostjo hudo oslabil zdravlil na Golniku zaradi tuberkuloze, desetletna Majda pa je ponovno ostala sama z babico Marijo Slana. Ure klavirja, s katerimi je pričela po koncu vojne, so bile z materino aretacijo prekinjene, vendar je Zinka Vajngerl po vrnitvi iz zaporu hčer nemudoma spet združila s črno-belimi tipkami. Dejstvo, da je v naslednjih desetletjih postala ena najbolj prepoznavnih slovenskih glasbenih pedagogin in ravnateljica mariborskega konservatorija, nosi v sebi velikansko humanistično sporočilo. V vseživljenjskem vodilu pianistke pa zlahka prepoznamo človeško bistvo njene matere: »Kdor hoče koga vneti, mora sam goreti.«⁷⁰

⁶⁸ PAM, fond: Okrožno sodišče v Mariboru 1945–78, K 217/50, sklep Vrhovnega sodišča o zavrnitvi pritožbe javnega tožilstva, 27. 2. 1951.

⁶⁹ PAM, fond: Okrožno sodišče v Mariboru 1945–78, K 217/50, zdravniško mnenje, 2. 12. 1950.

⁷⁰ Tatjana Dvoršak, »Kdor hoče koga vneti itd.: intervju z Majdo Jecelj«, *Virkla*, junij 2014.

Viri in literatura

Arhivski viri

Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor:
532/VI/85, osebna mapa Zinke Vajngerl.
532/III/34, osebna mapa Jadvige Golež.

Arhiv Republike Slovenije:
1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve
SRS, t. e. 842, GSP Maribor – analiza.

Nadškofijski arhiv Maribor:
Rojstno-matična knjiga Mala Nedelja, Terezija
Slana, por. Vajngerl.
Rojstno-matična knjiga Magdalena Maribor, Ivan
Gernjak.

Pokrajinski arhiv Maribor:
fond: Okrožno sodišče v Mariboru 1945–78,
K 217/50, Terezija Vajngerl.
fond: Okrajno sodišče Maribor, zaplemalni spis
I 489/1950, Dušan in Gizela Špindler.
fond: Maks Gašparič, AŠ 3, izjava Dušana
Špindlerja o Tereziji Vajngerl.
fond: Mestna občina Maribor, Gospodinska
kartoteka.

Ustni vir

Majda Jecelj (hči Zinke Vajngerl), pogovor,
pomlad 2023–jesen 2024.

Tiskani viri

Atena (Ela Letonja Ulrih): »Zinka Vajngerl:
pogumna kurirka, aktivistka in borka«.
Svobodna misel, 14. 11. 1997.
Ostrovška, Milica: *Kljub vsemu odpor*, 1.–3.
knjiga. Maribor: Založba Obzorja, 1963–68.
Zalaznik, Franc: *Dolga in težka pot 1941–1945*.
Maribor: Založba Obzorja, 1963.

Članki in monografije

Dvoršak, Tatjana: »Kdor hoče koga vneti:
intervju z Majdo Jecelj«. *Virkla*, junij 2014.
Ratej, Mateja: *Svastika na pokopališkem zidu:
poročilo o hitlerizmu v širši okolici Maribora v*

tridesetih letih 20. stoletja. Ljubljana: Beletrina, 2021.

Ratej, Mateja: *Rožengrunt: žensko nasilje v štajerskih kočarskih družinah med svetovnimi vojnami*. Ljubljana: Beletrina, 2023.

Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga; INZ, 2006.

Žnidarič, Marjan: *Do pekla in nazaj: nacistična okupacija in narodnoosvobodilni boj v Mariboru 1941–1945*. Maribor: Muzej narodne osvoboditve, 1997.

Zusammenfassung

TEREZIJA VAJNGERL – „TANTCHEN“

Furchtlose Kurierin der Befreiungsfront im Griff des Kominforms

Terezija Vajngerl (1913–1997) wurde in Moravci bei Mala Nedelja als uneheliche Tochter der jungen Bauerntochter Marija Slana (1889–1962) und des Vaters Ludvik Vrbnjak geboren. Sie beendete die Grundschule in Moravci und zog um 1932 nach Maribor, wo sie eine katholische Hauswirtschaftliche Berufsfachschule besuchte. In den 1930er-Jahren arbeitete sie als Textilarbeiterin in der Fabrik Doctor in drug. Im Jahr 1938 heiratete sie in Šentilj Jožef Vajngerl (1915–1984), der als Fahrer der städtischen Buslinien in Maribor tätig war. Das Paar wohnte in einem Haus in der Straße Mejna ulica 11 im Mariborer Stadtteil Pobrežje, aber die Textilarbeiterin kehrte nach der Geburt ihrer Tochter Majda im Frühjahr 1939 nicht mehr in die Fabrik zurück. Die anonyme Hausfrau war nur eine von vielen jungen Bauernmädchen, die in den 1930er Jahren aus dem Großraum Maribor in die Stadt zogen, um in der Textilindustrie oder als Hausangestellte zu arbeiten. 1942 erfüllte sich ihr Wunsch, wieder Mutter zu werden, doch ihr Sohn starb im Frühjahr 1943. Als im September 1943 auch ihr Ehemann zur deutschen Wehrmacht eingezogen wurde, wurde ihre Wohnung zu einem der ersten und wichtigsten Stützpunkte von Dušan Špindler, der vom Herbst 1943 bis zum Frühjahr 1944 der Hauptorganisator der Widerstandsbewegung in Maribor war. Als seine Kurierin mit dem Deck-

namen „Tantchen“ war sie für die Verbindung mit der Region Prlekija und Slovenske gorice zuständig, wobei sie außergewöhnlichen Mut bewies. Im Jahr 1944, nach einer Kompromittierung durch die Gestapo, nahm sie Kontakt zum dortigen Dolmetscher auf – Hans Gerniak, einen Hitler-Sympathisanten aus Maribor –, der sie bis Kriegsende schützte. Gleichzeitig nutzte sie über ihn ihre Stellung als Kurierin, um Informationen für den Widerstand zu sammeln. 1949 war sie deshalb Gegenstand eines Kominform-Prozesses, aus dem sie nach zahlreichen Zeugenaussagen ehemaliger Mitarbeiter der Befreiungsfront 1951 freigesprochen wurde. Ihr Fall war eng mit der strafrechtlichen Verfolgung von Dušan Špindler verbunden, der im Jahr 1950 zu zwanzig Jahren Freiheitsentzug verurteilt wurde.

Schlüsselwörter: Widerstandsbewegung 1941–45, Maribor, Prlekija, Terezija Vajngerl, Kominform